

УДК 343.9:364.63(477)

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.3.25>

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО БОРТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ В УКРАЇНІ

Панталієнко Т.П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: 0009-0008-2938-0752

Панталієнко Т.П. Історичні передумови та сучасні підходи до боротьби з домашнім насильством в Україні.

Статтю присвячено дослідженню історичних передумов формування законодавства про протидію домашньому насильству та аналізу сучасних підходів до його подолання в Україні. Обґрунтовано, що тривалий час насильство у сім'ї розглядалося як приватна сфера сімейних відносин, що не потребує втручання держави, однак поступово під впливом соціальних змін, розвитку прав людини та наукових досліджень воно трансформувалося у самостійний об'єкт правового регулювання. Простежено еволюцію національного законодавства – від фрагментарних норм, спрямованих на охорону сім'ї та дитинства, до формування спеціального правового механізму запобігання та протидії домашньому насильству.

Особливу увагу приділено становленню нормативної бази незалежної України, включаючи прийняття спеціального законодавства, криміналізацію домашнього насильства, запровадження системи спеціальних заходів реагування, а також розвиток міжвідомчої взаємодії у цій сфері. Показано, що сучасна модель протидії домашньому насильству базується на поєднанні превентивних, захисних та каральних механізмів, а також передбачає функціонування системи соціальних послуг і допомоги постраждалим особам.

Наголошено на особливій ролі органів Національної поліції, суду, органів соціального захисту населення та системи безоплатної правової допомоги у забезпеченні ефективного реагування на факти домашнього насильства. Розкрито значення сучасних інструментів, зокрема термінових заборонних та обмежувальних приписів, програм для кривдників, спеціалізованих служб підтримки та механізмів захисту дітей і інших вразливих груп.

Окремо акцентовано увагу на ролі правопросвітницької діяльності та формування суспільної нетерпимості до домашнього насильства як ключового елементу сучасної державної політики. Відзначено значення інформаційних кампаній, освітніх програм у закладах освіти, підготовки фахівців правоохоронних органів, соціальних служб і системи правової допомоги.

Зроблено висновок, що українське законодавство у сфері протидії домашньому насильству перебуває на етапі активного розвитку та поступово набуває комплексного характеру. Водночас його подальше вдосконалення потребує посилення превентивної складової, підвищення ефективності практичної реалізації правових норм та забезпечення сталої міжвідомчої координації.

Ключові слова: домашнє насильство, сімейне насильство, історія законодавства, запобігання насильству, захист постраждалих, кримінальна відповідальність, обмежувальний припис, права людини, захист постраждалих осіб, правосуддя.

Pantaliienko T.P. Historical background and modern approaches to combating domestic violence in Ukraine.

The article is devoted to the study of the historical prerequisites for the formation of legislation on combating domestic violence and the analysis of modern approaches to its overcoming in Ukraine. It is substantiated that for a long time domestic violence was considered as a private sphere of family relations that does not require state intervention, however, gradually under the influence of social changes, the development of human rights and scientific research it was transformed into an independent object of legal regulation. The evolution of national legislation is traced - from fragmentary norms aimed at protecting the family and childhood, to the formation of a special legal mechanism for preventing and combating domestic violence. Particular attention is paid to the formation of the regulatory framework

of independent Ukraine, including the adoption of special legislation, the criminalization of domestic violence, the introduction of a system of special response measures, as well as the development of interagency cooperation in this area. It is shown that the modern model of combating domestic violence is based on a combination of preventive, protective and punitive mechanisms, and also provides for the functioning of a system of social services and assistance to victims.

The special role of the National Police, the court, social protection agencies and the free legal aid system in ensuring an effective response to domestic violence is emphasized. The importance of modern tools, in particular urgent prohibitive and restrictive orders, programs for perpetrators, specialized support services and mechanisms for protecting children and other vulnerable groups, is revealed.

Special attention is paid to the role of legal education and the formation of public intolerance to domestic violence as a key element of modern state policy. The importance of information campaigns, educational programs in educational institutions, training of law enforcement specialists, social services and the legal aid system is noted.

The conclusion is made that Ukrainian legislation in the field of combating domestic violence is at the stage of active development and is gradually becoming comprehensive. At the same time, its further improvement requires strengthening the preventive component, increasing the efficiency of the practical implementation of legal norms and ensuring sustainable interdepartmental coordination.

Key words: domestic violence, family violence, history of legislation, prevention of violence, protection of victims, criminal liability, restraining order, human rights, protection of victims, justice.

Постановка проблеми. Проблема домашнього насильства в Україні тривалий час залишалася латентною та сприймалася як приватна сфера сімейних відносин, що зумовило недостатність правового реагування та відсутність ефективних механізмів захисту постраждалих осіб. Попри суттєві законодавчі зміни останніх років і формування комплексної системи протидії, на практиці зберігаються труднощі реалізації відповідних норм, координації суб'єктів та забезпечення доступності допомоги. Це зумовлює необхідність наукового осмислення історичних передумов становлення державної політики у цій сфері та оцінки сучасних підходів до боротьби з домашнім насильством в Україні.

Метою дослідження є комплексний аналіз історичних передумов становлення державної політики у сфері протидії домашньому насильству в Україні та сучасних правових і організаційних підходів до боротьби з цим явищем, а також визначення проблемних аспектів їх практичної реалізації та окреслення перспектив подальшого розвитку національної системи захисту постраждалих осіб.

Стан опрацювання цієї проблематики. Проблематика протидії домашньому насильству в Україні отримала належне висвітлення у працях вітчизняних учених, зокрема І.М. Єрмоленко, С.М. Авраменко, А.Р. Мельник, Н.Л. Каминської, А.Я. Шугала, А.В. Барана, Ю.Б. Комаринська, О.С. Яра, які досліджують історичні, кримінально-правові, процесуальні та соціально-психологічні аспекти цієї проблеми. Водночас, незважаючи на значний науковий доробок, питання ефективності сучасної моделі протидії та її практичної реалізації залишаються актуальними та потребують подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Формування сучасної системи протидії домашньому насильству в Україні є результатом тривалої еволюції правових, соціальних і культурних уявлень про сім'ю, роль держави у приватному житті та межі допустимого втручання в сімейні відносини. Історично домашнє насильство тривалий час залишалося латентним явищем, що сприймалося як внутрішня справа родини і майже не підлягало правовому регулюванню. Такий підхід був характерний для радянського періоду, де сім'я розглядалася передусім як осередок виховання та соціалізації, а втручання держави в сімейні конфлікти було обмеженим.

У дореволюційний період на українських землях, що входили до складу різних державних утворень, питання насильства в сім'ї не виокремлювалося як самостійний об'єкт правового регулювання. Відповідальність наставала лише за конкретні діяння, такі як тілесні ушкодження чи вбивство, незалежно від того, чи були вони вчинені в сімейному колі. Водночас у суспільній свідомості зберігалася патріархальна модель сім'ї, яка передбачала домінуючу роль чоловіка та обмежену автономію інших членів родини. Це сприяло толеруванню певних форм насильницької поведінки як «дисциплінарних» або «виховних» заходів [1, с. 74].

У радянський період формально проголошувалася рівність чоловіка і жінки та захист материнства і дитинства, однак домашнє насильство не визнавалося окремою правовою проблемою. Реакція держави зводилася до застосування загальних норм кримінального права щодо тілесних ушкоджень,

погроз чи хуліганства. Конфлікти в сім'ї часто розглядалися як побутові, а втручання правоохоронних органів обмежувалося випадками тяжких наслідків. Такий підхід поєднувався з ідеологічною установкою на «благополучну радянську сім'ю», що унеможливлювало відкриту дискусію про насильство в сімейному середовищі та зумовлювало його високу латентність. Це зумовлено тим, що за радянського часу не було на офіційному рівні визнання домашнього насильства як такого. Більше того, правоохоронні органи відмовлялися приймати подібні заяви з цього приводу [2, с. 74].

У період існування Радянського Союзу питання протидії домашньому насильству фактично не розглядалося як окрема соціальна проблема: держава не ставила за мету ні її системного вирішення, ні вироблення ефективних механізмів реагування. Подібна ситуація була характерною і для більшості європейських країн того часу, де основну увагу зосереджували на врегулюванні міжнародних збройних конфліктів. Лише з середини ХХ століття тема домашнього насильства поступово набула суспільного значення та почала сприйматися як самостійне порушення прав людини, що потребує належної правової оцінки та негайного реагування [3, с. 45].

Після проголошення незалежності України починається поступова трансформація підходів до розуміння домашнього насильства. Перші кроки у цьому напрямі були пов'язані з імплементацією міжнародних стандартів у сфері прав людини та гендерної рівності, а також із розвитком національного законодавства про охорону сім'ї, дитинства та материнства. Важливим етапом стало прийняття у 2001 році Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [4], який вперше на нормативному рівні визнав саме явище домашнього насильства та визначив основні заходи реагування. Попри обмеженість інструментів, цей закон започаткував інституціоналізацію державної політики у відповідній сфері та сформував підґрунтя для подальших реформ.

Поступово відбувся перехід від вузького кримінально-правового бачення проблеми до усвідомлення її як складного соціально-правового явища, що потребує поєднання кримінально-правових, адміністративних, цивільних та соціальних механізмів захисту.

Подальшим етапом розвитку державної політики у сфері протидії домашньому насильству стало затвердження Указом Президента України від 25 серпня 2015 року Національної стратегії у сфері прав людини (нині втратила чинність). У межах цього стратегічного документа одним із ключових напрямів визначалося формування ефективного механізму запобігання та протидії домашньому насильству, що передбачало розроблення і впровадження відповідного плану дій, спрямованого на оперативне та скоординоване реагування уповноважених органів [5].

Кульмінацією цього процесу стало прийняття у 2017 році Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [6] який закріпив сучасну модель реагування держави на такі правопорушення. У цьому законі домашнє насильство визначено як системне явище, що може проявлятися у фізичній, психологічній, сексуальній та економічній формах, а також передбачено розгалужену систему заходів захисту постраждалих осіб. Водночас було криміналізовано домашнє насильство як окремий склад злочину, що остаточно закріпило відхід від сприйняття його як виключно приватної проблеми сім'ї.

На наше переконання, історичний розвиток правового регулювання протидії домашньому насильству в Україні демонструє поступовий перехід від ігнорування та латентності цього явища до його визнання як суспільно небезпечного правопорушення, що потребує комплексної державної політики. Саме ця еволюція створила підґрунтя для формування сучасних підходів до боротьби з домашнім насильством, орієнтованих на захист прав людини, міждисциплінарну взаємодію та превенцію.

Сучасний етап розвитку українського законодавства у сфері протидії домашньому насильству характеризується переходом до комплексної, міжгалузевої моделі реагування, що поєднує кримінально-правові, адміністративні, цивільні та соціальні механізми захисту.

Однією з ключових рис національної моделі є криміналізація домашнього насильства як окремого складу злочину. Відповідні зміни до Кримінального кодексу України (зокрема, введення статті 126-1) [7] дозволили відійти від практики кваліфікації таких діянь лише за наслідками (тілесні ушкодження, погрози тощо) та визнати системність насильницької поведінки самостійним суспільно небезпечним явищем [8, с. 157]. Паралельно з цим законодавство передбачає адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства, що дає змогу реагувати на такі випадки на ранніх стадіях та запобігати ескалації конфлікту.

Важливим елементом сучасних підходів є запровадження спеціальних заходів захисту постраждалих осіб. Йдеться, зокрема, про термінові заборонні приписи, обмежувальні приписи суду, взяття кривдника на профілактичний облік та направлення його на проходження програм

для кривдників [9, с. 247]. Такі заходи спрямовані не лише на припинення насильства, але й на його попередження у майбутньому, що відповідає концепції превентивного правосуддя.

Суттєвою ознакою діючої моделі є її міжвідомчий характер. Система протидії домашньому насильству включає взаємодію Національної поліції, органів соціального захисту, служб у справах дітей, центрів безоплатної правової допомоги, медичних установ та органів місцевого самоврядування [10, с. 322]. Така координація дозволяє забезпечити комплексний підхід до роботи з постраждалими, включно з наданням психологічної, соціальної та правової допомоги.

Окремого значення набуває впровадження спеціалізованих сервісів підтримки постраждалих осіб: притулків, кризових кімнат, денних центрів соціально-психологічної допомоги, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги [11, с. 45]. Ці інституції спрямовані на оперативне реагування на випадки насильства, забезпечення безпечного середовища для постраждалих та їх соціальну реінтеграцію [12, с. 140].

Сучасні підходи також передбачають адаптацію кримінального процесу до потреб вразливих категорій потерпілих, зокрема дітей та осіб, які перебувають у залежному становищі. У цьому контексті впроваджуються спеціальні процесуальні інструменти, такі як проведення допитів у спеціально обладнаних приміщеннях, використання відеофіксації, участь психологів і соціальних працівників [13, с. 78]. Такі практики спрямовані на мінімізацію повторної травматизації та забезпечення достовірності отриманих доказів.

Важливою складовою сучасної політики є також просвітницька та профілактична діяльність, спрямована на формування нульової толерантності до насильства в суспільстві [14, с. 15]. Проведення інформаційних кампаній [15, с. 115], навчання працівників правоохоронних органів і соціальних служб, впровадження освітніх програм у закладах освіти [16, с. 280] – усе це сприяє зміні суспільних установок і підвищенню рівня правової культури.

Висновки. Сучасна модель протидії домашньому насильству в Україні є результатом комплексної реформи, що базується на поєднанні правових, соціальних та інституційних механізмів. Вона спрямована не лише на реагування на вже вчинені правопорушення, але й на їх попередження, забезпечення безпеки постраждалих та формування в суспільстві культури нетерпимості до будь-яких проявів насильства.

Таким чином, аналіз історичних передумов і сучасного стану правового регулювання свідчить, що система протидії домашньому насильству в Україні сформувалася як результат поступової трансформації підходів – від невтручання у приватну сферу до визнання домашнього насильства серйозним порушенням прав людини. Сучасне законодавство закріплює комплексний механізм реагування, що поєднує кримінально-правові, адміністративні та соціальні інструменти, а також передбачає спеціальні заходи захисту постраждалих осіб.

Водночас, ефективність цієї моделі значною мірою залежить від її практичної реалізації. Проблемними залишаються питання належного ресурсного забезпечення, координації між суб'єктами протидії, доступності спеціалізованих сервісів допомоги та рівня професійної підготовки фахівців. Тому подальший розвиток має бути спрямований на посилення міжвідомчої взаємодії, удосконалення процесуальних гарантій для вразливих осіб і розширення мережі підтримки постраждалих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмоленко І.М., Авраменко С.М., Мельник А.Р. Домашнє насильство: історична ретроспектива та сучасні виклики. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, Серія ПРАВО. 2024. Випуск 85: частина 3. С. 214-219 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.33> (дата звернення: 21.02.2026).
2. Каминская Н.Л. Проблема насилия над женщинами. Реализация государственной политики стосовно дітей, молоді, сімей та затвердження гендерної рівності в суспільстві на території Донецької області: матеріали регіонального круглого столу (м. Донецьк, 18 лютого 2009 р.). Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 216 с. (дата звернення: 20.02.2026).
3. Шугало А.Я. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні: дис. ... д-ра філософії у галузі 08 Право: 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2025. 229 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8627/1/shugalo_d%2B.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

4. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III: станом на 7 січ. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 22.02.2026).
5. Національна стратегія у сфері прав людини: Указ Президента України від 25.08.2015. № 501/2015 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII: станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Верховна Рада України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=проступки#w1_1 (дата звернення: 23.02.2026).
8. Панталієнко Т.П. Домашнє насильство в Україні та Європі: аналітико-правове дослідження тенденцій та динаміки кримінальних вироків (2020–2025 рр.). *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, Серія ПРАВО. 2025. Випуск 91: частина 4. С. 155-160. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.20>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/91-part-4.pdf>. (дата звернення: 23.02.2026).
9. Мельник А.Р., Авраменко С.М. Портрет жертви домашнього насильства та його особливості в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, Серія ПРАВО. 2024. Випуск 81: частина 2. С. 244-249. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.38>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/40-1.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).
10. Панталієнко Т.П. Міжнародний досвід боротьби з домашнім насильством. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, Серія ПРАВО. 2025. Випуск 87: частина 3. С. 320-325. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.48>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/50-2.pdf> (дата звернення: 11.02.2026).
11. Komarynska Y. Principles of Establishing Psychological Contact with Victims of Criminal Offenses Related to Domestic Violence. *Ūridična psihologiā*. 2023. Т. 32, № 1. С. 43–50. URL: <https://doi.org/10.33270/03233201.43> (дата звернення: 10.02.2026).
12. Баран А.В. Домашнє насильство: історичні аспекти. *Європейські перспективи*. 2021. № 4. С. 138–141. URL: <https://doi.org/10.32782/ep.2021.4.21> (дата звернення: 23.02.2026).
13. Авраменко С.М. Розслідування розбещення неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 242 с. (дата звернення: 21.02.2026).
14. Панталієнко Т.П., Авраменко С.М., Мельник А.Р., Панталієнко Т.П. Зростання кількості вироків за вчинення сімейного насилля як показник підвищення рівня правової культури суспільства. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, Серія ПРАВО. 2024. Випуск 83: частина 3. С. 13-18. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.1>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/83-part-3.pdf> (дата звернення: 21.02.2026).
15. Панталієнко Т.П. Формування правової культури нетерпимості до домашнього насильства: історико-правовий аналіз досвіду України та зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, Серія ПРАВО. 2025. Випуск 90: частина 4. С. 111-116. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.15>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/17-3.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).
16. Yara O.S., Stasiuk N.A. Problem issues of criminal proceedings regarding domestic violence. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2021. № 63. С. 279–283. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.48> (дата звернення: 15.02.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 07.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026